

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 2 (1894)

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1892-1894), Περίοδος Α'

Εκθέσεις του αντιπροέδρου της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας προς το Δ. Συμβούλιον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας και της Αρχαιολογικής Εταιρείας (περί των μωσαϊκών της Μονής Δαφνίου)

Γ. ΤΥΠΑΛΛΔΟΣ ΚΟΖΑΚΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1518](https://doi.org/10.12681/dchae.1518)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΤΥΠΑΛΛΔΟΣ ΚΟΖΑΚΗΣ Γ. (1894). Εκθέσεις του αντιπροέδρου της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας προς το Δ. Συμβούλιον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας και της Αρχαιολογικής Εταιρείας (περί των μωσαϊκών της Μονής Δαφνίου). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 2, 65–79.
<https://doi.org/10.12681/dchae.1518>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Εκθέσεις του αντιπροέδρου της Χριστιανικής
Αρχαιολογικής Εταιρείας προς το Δ. Συμβούλιον της
Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας και της
Αρχαιολογικής Εταιρείας (περί των μωσαϊκών της
Μονής Δαφνίου)

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1892-1894), Περίοδος Α' • Σελ. 65-79

ΑΘΗΝΑ 1894

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ Δ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ἐν Ἀθήναις, 15 Μαρτίου 1894.

*Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι συνάδελφοι,*

Επί τῶν εἰς τὸ Δαφνὶ ἐνεργουμένων ἐπισκευῶν, φέρω τὰ ἐξῆς εἰς γνῶσιν τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου.

Τὴν 7)19 Αὐγούστου 1893 ἔληξε τὸ συμβόλιον τὸ ὑπογραφέν δι' ἓν ἔτος ἐν Βενετία μεταξύ τοῦ αὐτόθι προξένου τῆς Ἑλλάδος κ. Τυπάλδου Φορέστη ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ κ. Φραγκίσκου Νόβο ἀρχιμουσειωτοῦ (capo musicista), ἀφορὸν εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου.

Τὰ κατὰ τὸ ἐνιαύσιον τοῦτο διάστημα ἐπισκευασθέντα εἶνε: ἐπὶ τοῦ θόλου ὁ γιγαντιαῖος *Παρτοκράτωρ* τοῦ θόλου καὶ οἱ περὶ τὴν εἰκόνα ταύτην δεκαεξὶ *Προφῆται* καὶ ὑπὸ τὸν θόλον: *τρεῖς Ἅγιοι* ἡμίσωμοι ἐντὸς δίσκων κυκλοτερῶν, ἡ ἐξ ἑπτὰ προσώπων συγκειμένη ἐξαισία σύνθεσις τῆς *Γεννήσεως* τῆς *Θεοτόκου*, καὶ *τεμάχια Κοσμήματος* εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέρος τῶν παραθύρων. Πρὸς ταῦτα ὁ κ. Νόβο ἠδυνήθη διὰ προχείρου ἐργασίας νὰ συντηρήσῃ πρῶτον τρεῖς ὥραιās κεφαλᾶς, αἵτινες ἀπετέλουσαν μέρος καταστρα-

φείσης συνθέσεως παριστώσης τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου.

Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ μετὰ τοῦ κ. Νόβο συμβολαίου, αἱ ἐργασίαι διεκόπησαν ἐλλείψει πιστώσεως πρὸς ἐξακολούθησιν αὐτῶν. Εὐτυχῶς τὸ συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτοῦ τῆς 16 Σεπτεμβρίου 1893, ἀποδόσαν τὴν δέουσαν σημασίαν εἰς τοὺς λόγους οὓς διὰ δύο ἀναφορῶν μου πρὸς αὐτὸ ἀνέπτυξα ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἐψήφισε πίστωσιν τεσσάρων χιλιάδων δραχμῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν μᾶλλον κατεπειγουσῶν ἐπισκευῶν, διώρισε δὲ τριμελῆ ἐπιτροπὴν εἰς ἣν ἀνετέθη ἡ φροντίς τῆς ἐπιβλέψεως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας ταύτης.

Ὁ κ. Νόβο ἀπῆλθε προσωρινῶς δι' οἰκογενειακὰς ὑποθέσεις του εἰς Βενετίαν πρό τινων ἐβδομάδων, ἀφοῦ ἐπεράτωσε τὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναλάβει κατὰ παραγγελίαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἥτις διὰ τὸ σωτήριον τοῦτο ἔργον τῆς ἐδαπάνησε μέχρι τοῦδε δρ. 6,225.

Τὴν 20 τοῦ παρελθόντος Σεπτεμβρίου ἐπανέλαβεν ὁ κ. Νόβο τὰς ἐργασίας του εἰς τὸ Δαφνί, προέβη δὲ εὐθύς εἰς τὴν πρόχειρον στερέωσιν μωσαϊκῶν τινων, ὧν ἡ κατάστασις ἦτο κρισιμωτάτη. Ὁ κ. Νόβο παρετήρησεν ὅτι κατὰ τὸ τεσσαρξκονθήμερον διάστημα τῆς διακοπῆς τῶν ἔργων κατέπεσαν καὶ ἀπωλέσθησαν τινὲς ψηφίδες. Ἔσωσε δὲ διὰ προσωρινῆς στερεώσεως ἀπὸ ἐπικειμένην κατάπτωσιν τοὺς ἐν τῷ ἱερῷ βήματι δύο ὠραίους Ἀγγέλους, καὶ ἐν τῷ κυρίως ἱερῷ τὰ λείψανα τῆς Παναγίας μετὰ τοῦ παιδίου. Τὸ 1882 ἐσώζετο ἀκόμη ἰκανὸν μέρος τοῦ τεχνικοῦ καὶ μεγαλοπρεπεστάτου τούτου μωσαϊκοῦ, τὸ ὁποῖον ὡς εἶχε τότε ἰχνογράφησε μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ὁ συνάδελφος ἡμῶν κ. Ἐμμανουὴλ Λαμπάκης.

Τὸ κύριον ἔργον τοῦ κ. Νόβο δαπάνη τῆς Ἀρχαιολογι-

κῆς Ἑταιρείας, ὑπῆρξεν ἡ τελεία ἐπισκευὴ δύο ἐξαισίων συνθέσεων, τῆς Σταυρώσεως τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Ὅταν ὁ κ. Νόβο ἐπελείφθη τῆς ἐργασίας ταύτης, ὅπως καὶ τῆς προσωρινῆς στερεώσεως ἄλλων τινῶν μωσαϊκῶν, διέτρεχον ταῦτα τὸν ἔσχατον κίνδυνον καὶ προφανῶς ἤθελον καταστραφῆ ὑπὸ τῆς ἰσχυρᾶς σεισμικῆς δονήσεως, ἣτις εἶχε συμβῆ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ παρελθόντος Νοεμβρίου. Καταφανές εἶνε μάλιστα ὅτι θὰ ἐπῆρχετο τελεία ἡ καταστροφή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, τοῦ ἀνεκτιμήτου τούτου ἀριστουργήματος. Ἡ εἰκὼν αὕτη ἦτο ἐντελῶς ἐτοιμόρροπος, ἦτο δὲ οὕτως ἀπεσπασμένη ἀπὸ τὸ ὑπόχρισμά της, ὥστε εἰς τινὰ μέρη ἐχώρει ὀπισθεν αὐτῆς ὀλόκληρος ἡ χεὶρ.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω δύο συνθέσεων, ὁ κ. Νόβο ἐπεσκεύασε κατὰ τὴν τελευταίαν τετράμηνον ἐργασίαν του καὶ τινὰ μωσαϊκὰ κοσμήματα καὶ ἐπιγραφάς.

Τὸ σύνολον τῶν σωζομένων μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου, τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀκεραίων καὶ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον κατεστραμμένων λειψάνων, σχεπάζουσιν ἐπιφάνειαν μέτρων τετραγωνικῶν 191 περίπου. Ἐκ τούτων ὁ κ. Νόβο ἐπεσκεύασε μέχρι τοῦδε μέτρα τετραγωνικὰ 71 καὶ 80 ἑκατοστά. Μένουσιν ἐπομένως πρὸς ἐπισκευὴν μέτρα τετραγωνικὰ 119 περίπου. Ταῦτα τὰ ὑπολειπόμενα πρὸς ἐπισκευὴν μωσαϊκὰ παρουσιάζουσι τὰ πλεῖστα τὰς μεγαλειτέρας δυσκολίας εἰς τὴν ἐργασίαν, διότι εἶνε τοποθετημένα ἐπὶ κυρτῶν ἐπιφανεῶν, εἰς θόλους, ἡμισφαιρικὰ τρίγωνα, καὶ εἰς καμάρας ποικίλων διαστάσεων.

Ἄλλ' ἐκ τῶν ὑπολειπομένων πρὸς ἐπισκευὴν μωσαϊκῶν τούτων τινὰ, ἐκ τῶν ὠραιοτάτων, εὐρίσκονται εἰς τοιαύτην κρίσιμον κατάστασιν, ὥστε ἔργον προνοίας ἐπιβαλλόμενον εἶνε ἡ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερα ἐκτοίχισις αὐτῶν, ὅπως

κείνται ἐν ἀσφαλείᾳ μέχρις οὗ ἔλθῃ ἡ σειρά τῆς ἐπισκευῆς αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ ἐργασία αὕτη τῆς ἐκτοιχίσεως εἶνε δυσχερεστάτη καὶ κρισιμωτάτη, μάλιστα εἰς τὰ ἐπὶ τῶν κυρτῶν ἐπιφανειῶν κείμενα μωσαϊκά. Μόνος εἰδικώτατος τεχνίτης ἅμα καὶ καλλιτέχνης, ὁποῖος παραδείγματος χάριν εἶνε ὁ κ. Νόβο, δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο μετὰ μεγίστης προσοχῆς, κεκτημένος ἄλλως δεδοκιμασμένην δεξιότητα καὶ ἐμπειρίαν. Καὶ αὕτη ἡ μετακίνησις τῶν ἐκτοιχισθέντων εἶνε πολὺ ἐπικίνδυνος.

Ἐν τούτοις τόσον κρίσιμος εἶνε ἡ κατάστασις τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου, ὥστε πρὶν ἀναχωρήσῃ εἰς Βενετιάν ὁ κ. Νόβο ἐθεώρησεν ἄφρευκτον νὰ ἐκτοιχίσῃ τὴν σύνθεσιν τῆς Προσκυνήσεως τῶν Μαγῶν, συγκειμένην ἀπὸ ἑξ ὑπόσωπα. Ἡ καλλιόστη αὕτη σύνθεσις ἦτο κατὰ μέγα μέρος ἀπεσπασμένη καὶ εἰς μεγάλον κίνδυνον καταπτώσεως καὶ κατατροφῆς. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον πρὶν ἀναχωρήσῃ ὁ κ. Νόβο ἐξετόιχισε καὶ μίαν εἰκόνα Προφήτου, καὶ μίαν ἄλλην ἀκόμη εἰκόνα. Τὰ ἐκτοιχισθέντα ταῦτα μωσαϊκὰ ἔχουσιν ἕκτασιν ἐννέα τετραγωνικῶν μέτρων περίπου, ἐτοποθετήθησαν δὲ ἀσφαλῶς ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ ναῷ ἀνεγερθέντος ἰκριώματος, καὶ ἐσκεπάσθησαν διὰ βαμβακεροῦ ὑφάσματος.

Δυστυχῶς καὶ ἄλλα ὑπάρχουσιν εἰς Δαφνὶ ὠριότατα μωσαϊκὰ, μὴ ἐκτοιχισθέντα, συνθέσεις κάλλισται τῶν ὁποίων δύναται διὰ παντὸς ν' ἀποστερήσῃ τὸ ἔθνος καὶ τὴν τέχνην μίᾳ ὁπωσοῦν ἰσχυρᾷ σεισμικῇ δόνησις, ἐκ τῶν ὅχι σπανίων ἐνταῦθα.

Ἐκ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου σὰς ἀναφέρω τὰ ἑξῆς, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτοιχίσις καὶ ἡ ἐπισκευὴ φαίνεται μᾶλλον κατεπείγουσα. Εἶνε δὲ ταῦτα ὅλα ἀριστουργήματα μουσειωτικῆς ἀγιογραφίας: Τρεῖς συνθέσεις ὑπὸ τὸν κεντρικὸν θόλον: ἡ τοῦ Χριστοῦ Βάπτισις, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἑξ

πρόσωπα, ἢ τοῦ Χριστοῦ *Μεταμόρφωσις*, ἀποτελουμένη ἐπίσης ἀπὸ ἑξ ἄλλων, καὶ ἢ τοῦ Χριστοῦ *Γέννησις*, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἐννέα πρόσωπα. Ἐντὸς δὲ τοῦ ἱεροῦ καὶ εἰς διάφορα τοῦ ναοῦ μέρη: ἢ *Παναγία μετὰ τοῦ Παιδίου*, ὁ ἅγιος *Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς* ἡμίσωμος καὶ διαστάσεων διπλῶν τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ἢ *Βαῖφόρος*, ἢ εἰς Ἄδου *Κάθοδος*, πολλοὶ Ἀρχάγγελοι, Ἄγγελοι, Ἅγιοι, κοσμήματα καὶ ἐπιγραφαί.

Εὐτυχῆς περίπτωσις διὰ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας τῶν μωσαικῶν τοῦ Δαφνίου ὑπῆρξεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις προσέλαβε, τῇ ὑποδείξει τοῦ ἐπιφανοῦς Νοβέλι διὰ τὰς ἐπισκευὰς τοῦ Δαφνίου τὸν ἔξοχον μουσειωτὴν καὶ ἐπισκευαστὴν τῶν Βυζαντιακῶν μωσαικῶν τῆς Ἰταλίας κ. Φραγκίσκον Νόβο. Ἡ μέχρι τοῦδε ἐργασία αὐτοῦ ὑπῆρξε τελεία, ἔλαβε δὲ βραθεῖαν γνῶσιν τῆς τεχντροπίας τῶν μωσαικῶν τοῦ Δαφνίου, καὶ εἰς αὐτὸν τοῦ λοιποῦ ἀπόκειται νὰ συμπληρώσῃ τὸ λαμπρὸν ἔργον.

Αἱ συμπληρώσεις τῶν κενῶν εἰς τὰ ὑπὲρ τοῦ κ. Νόβο ἐπισκευασθέντα εἰς Δαφνὶ μωσαικὰ, ἔγιναν αἱ πλεῖσται μὲ τὰ κατὰ καιροὺς καταπεσόντα ἀπὸ τὰς εἰκόνας τοῦ ναοῦ τούτου ψηφοθητήματα. Ἐξαντληθέντων ὁμοίως τούτων, αἱ συμπληρώσεις εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ *Εὐαγγελιομοῦ* καὶ τῆς *Σταυρώσεως*, ἔγιναν διὰ ψηφοθημάτων πανομοίων πρὸς τὰ τοῦ Δαφνίου, ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθέντων εἰς τὸ ἐν Βενετία μουσειωτικὸν κατάστημα τοῦ Σαλδιάτι. Ὁ κ. Νόβο προβαίνει πάντοτε μετὰ μεγίστης περισκέψεως ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ ἀσφαλείας εἰς τὰς συμπληρώσεις ταύτας, μόνον ὁσάκις σώζονται μέρη τοῦ μωσαικοῦ τοιαῦτα, ὥστε ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἐλλείποντος νὰ εἶνε καταφανής. Ἦδη ἐνεργεῖται ἡ ἐπίχρισις τῶν τοιχωμάτων διὰ χρώματος συναρμοζομένου μετὰ τῶν

μωσαϊκῶν. Τὴν ὀρθὴν ταύτην ἰδέαν εἶχεν ἐκφέρει ὁ κ. Δημήτριος Καμπούρογλου.

Ἄξιοι ἔθνικῆς εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶνε ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως κ. Τρικούπης, καὶ τὸ συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἰδίᾳ δὲ οἱ κ. κ. Φιντικλῆς, Μυλωνᾶς καὶ Φίλιος, ἐπίσης καὶ ὁ γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ μουσείων κ. Καβδαζίας.

Ἐνεργὸν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἐξακολούθησεως τῶν ἔργων ἔδειξε καὶ ὁ τέως ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργὸς κ. Ἀθανάσιος Εὐταξίας.

Ἄλλὰ δίκαιον εἶνε νὰ μνημονεύσω μεταξὺ τῶν σωτήρων τοῦ Δαφνίου καὶ τὸ ἡμέτερον συμβούλιον. Διότι εἰάν, ἔλλειψαι χρηματικῶν μέσων, ἡ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἀνήκον αὐτῇ μέρος εἰς τὸ ἔθνικόν τοῦτο ἔργον, δίκαιον εἶνε νὰ μὴ λησμονηθῇ ὅτι τὰ κατορθωθέντα κατὰ μέγα μέρος ὀφείλονται εἰς τὰς ἀξιολόγους δημοσιεύσεις καὶ τὰ ἔργα τῶν κ. κ. Δ. Γ. Καμπούρογλου, Γ. Λαμπάκη καὶ Ἐμμ. Λαμπάκη, μελῶν τοῦ συμβουλίου τούτου.

Ἦδη ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ποσὸν δρ. 10,000 πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἐπισκευῶν τοῦ Δαφνίου. Ἄλλὰ καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία δὲν θέλει μείνει ἀδιάφορος εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τόσων ἀριστοτεχνημάτων εἰς τὸ Δαφνί, ὡς ἐλπίζωμεν ὅτι θὰ σωθῶσι τοῦλάχιστον τὰ ὑπολειφθέντα λείψανα, ἀρκετὰ ὅπως προσθέσωσιν ἐν ἀνθέμιον περιπλέον εἰς τὸ διάδημα τῆς καλλιτεχνικῆς δόξης τοῦ ἔθνους μας. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπαιτεῖται δραστηρία ἐνέργεια ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων, διότι καὶ ἡ παραμικροτέρα ἀναβολὴ δύναται νὰ γίνῃ πρόξενος ἀνεπανορθώτου ζημίας.

Δεχθῆτε, κτλ.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Γ. ΤΥΠΑΛΛΟΣ ΚΟΖΑΚΗΣ

Ἐν Αθήναις, 4 Ἰουνίου 1894

*Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι συνάδελφοι,*

Τὴν 14 τοῦ παρελθόντος μηνὸς ἐπανῆλθεν ἐκ Βενετίας ὁ μουσειωτὴς κ. Νόβο, ὅπως προβῆ εἰς τὴν ἐκτοίχισιν ὄλων τῶν μωσαικῶν τοῦ Δαφνίου καὶ τὴν μεταφορὰν αὐτῶν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον. Ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε τὸ μέτρον τοῦτο στυνπεῖα τῶν σεισμῶν τοῦ παρελθόντος Ἀπριλίου. Αἱ ἐκ τῶν σεισμῶν τούτων ἐπελθοῦσαι ζημίαι εἰς τὸ Δαφνί, δὲν ἦσαν ἀληθῶς τοιαῦται ὥστε νὰ ὑπάρχη φόβος προσεχοῦς τελείας καταστροφῆς. Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Νόβο ἐπιδιορθωθέντων μωσαικῶν κἀνὲν δὲν ἐβλάβη, ἐκτὸς εἰς σημεῖα τινὰ, ὅπου ὁ τοῦτος ἔπαθε μικρὰς σχισμάδας. Ἐπὶ τῶν ἀδιορθώτων ἀκόμη μωσαικῶν, ὀλίγαι ἔγιναν ζημίαι, χάρις εἰς τὴν πρόνοιαν τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ὁ κ. Νόβο πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του, ὅπως στερεώσῃ προσωρινῶς τὰ μᾶλλον κινδυνεύοντα. Τὸ μᾶλλον βλαμμένον μέρος τοῦ ναοῦ εἶναι ὁ Νάρθηξ, ὅπου κατέπεσεν καὶ μέρος τῆς καμάρας τῆς ὑψομένης ὑπερθεῖν τῆς παραστάσεως τῶν *Εἰσοδίων* τῆς Θεοτόκου καὶ ἄλλης σχεδὸν διαρρυσίσης εἰκόνας, ἐξ ἧς σώζονται μόνον δύο κεφαλαί. Πλὴν ἐν συνόλῳ ἡ κατάστασις τῶν ἀδιορθώτων εἰς τὸ Δαφνί μωσαικῶν εἶναι τόσον ἀκροσφαλῆς, ὥστε σπουδαῖαι καὶ ἀνεπανόρθωτοι ζημίαι δύνανται νὰ συμβοῦν ἐν περιπτώσει νέων ἰσχυρῶν σεισμικῶν δονήσεων. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς ἐθεωρήθη ὡς πολὺ κατεπεΐγουσα ἡ ὁσον τὸ δυνατόν ταχυτέρα ἐκτοίχισις αὐτῶν καὶ ἡ εἰς ἀσφαλῆ τόπον προσωρινῆ κατάθεσις των εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον. Πλὴν ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι δυσχερῆς καὶ λεπτή.

Δέν εἶναι δυνατόν νά ἐκτελεσθῆ μετ' ἀπερισκέπτου σπουδῆς. Ἡ ἐκτοίχισις παλαιῶν μωσαϊκῶν εἶνε ἔργον τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ εἰδικότητα. Τοῦ ἔργου τούτου προηγείται ἡ ἰχνογράφησις, ἥτις εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖον μέτρον διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἐπιδιόρθωσιν τῶν μωσαϊκῶν. Διὰ ταῦτα ἐκρίθη ἀναγκαῖον νά δοθῆ εἰς τὸν κ. Νόβο βοηθὸς μουσειωτῆς τῆς ἐκλογῆς του, ὅστις καὶ ἀναμένεται ἐκ Βενετίας, ἵνα κατορθωθῆ ἡ ἐκτοίχισις ἐντὸς χρόνου ὅσον τὸ δυνατόν συντόμου.

Τὰ μωσαϊκὰ τὰ ὁποῖα πρόκειται νά ἐκτοιχισθοῦν, κατέχουν ἐπιφάνειαν 120 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων. Ἡ μεταφορὰ αὐτῶν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον, δέν σημαίνει τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν ἐκ τοῦ ναοῦ ἀπόσπασιν. Ἡ ἐπαναφορὰ αὐτῶν εἰς τὴν θέσιν των, ἐπιδιορθωμένων ἐπὶ νέου ὑποχρίσματος, σχετίζεται μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς στερεώσεως τοῦ ναοῦ, περὶ τῆς ὁποίας ἐλπίζομεν, ὅτι θὰ γίνωσι τὰ δέοντα. Ἰδίως τὸ κρίσιμον μέρος τοῦ ναοῦ εἶνε οἱ τοῖχοι τῆς πρὸς τὴν αὐλὴν εἰσόδου, ἐφ' ὧν παρατηροῦνται σπουδαῖα ρήγματα, στηρίζεται ἐν τούτοις ἐπ' αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος ὁ κεντρικὸς θόλος.

Ἦδη ὁ κ. Νόβο ἐξετοίχισε τὴν εἰκόνα τῶν *Εἰσοδίων* τῆς Θεοτόκου, καὶ τὰς δύο κεφαλὰς, αἵτινες εἶναι τὰ μόνα λείψανα ἄλλης διαρρυσίας ἐκεῖ παραστάσεως.

Δεχθῆτε, κτλ.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Γ. ΤΥΠΑΛΛΟΣ ΚΟΖΑΚΗΣ

Ἐν Ἀθήναις, 24 Ἰουνίου 1894

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι συνάδελφοι,

Καίτοι ὁ κ. Νόβο ἐργάζεται χωρὶς βοηθὸν εἰς τὴν ἐκτοίχισιν τῶν ἐτοιμορρόπων μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου, ὅμως χάρις εἰς τὸν ζήλόν του καὶ τὴν εἰδικὴν δεξιότητά του, τὸ ἔργον τοῦτο ἐπροχώρησεν ἤδη ἀρκετὰ δι' ἐργασίας ἑνὸς καὶ ἡμίσεως περίπου μηνός. Περὶ τῆς ἐργασίας ταύτης δύναμαι νὰ σᾶς παράσχω τὰς ἐξῆς πληροφορίας.

Τὰ ἐκτοιχισθέντα μωσαϊκὰ εἶνε τὰ ἐξῆς:

Εἰς τὸν Νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δαφνίου, ὑπεράνω τῶν παραθύρων πρὸς μεσημβρίαν, ὑπῆρχε μεγάλη εἰκὼν. Ὁ χρόνος καὶ οἱ τελευταῖοι σεισμοὶ ἀφῆκαν ὀλίγα λείψανα τῆς συνθέσεως ταύτης, ἥτις παριστᾷ τὸν ἅγιον Ἰωακείμ φέροντα εἰς τὰς χεῖράς του τὴν Μαρίαν εἰς τὸν νόν. Τὰ λείψανα τῆς εἰκόνης ταύτης συνίστανται εἰς τρία μόνον πρόσωπα, ἥτοι τὸν ἅγιον Ἰωακείμ κρατοῦντα τὴν μικρὰν Μαρίαν καὶ τὴν ἀγίαν Ἄνναν.

Πρὸς δεξιὰ τῆς εἰκόνης ταύτης ὑπῆρχεν ἄλλη μεγάλη εἰκὼν ἐπὶ θολωτοῦ, παριστῶσα τὴν μικρὰν Μαρίαν, συνοδευομένην ὑπὸ τῶν γονέων της καὶ ὑπὸ ἑπτὰ θεραπαινίδων, αἱ ὁποῖαι κρατοῦν δάδας ἀναμμένας, καὶ παρουσιαζομένην εἰς τὸν Ἀρχιερέα. Εἰς τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο λείπουσιν ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀγίου Ἰωακείμ, σχεδὸν ὅλον τὸ χρυσοῦν ἔδαφος καὶ τὸ κόσμημα τὸ περιβάλλον τὴν εἰκόνα ὡς εἶδος πλαισίου.

Ἐπίσης εἰς τὸν Νάρθηκα πρὸς βορρᾶν ὑπεράνω τῶν παραθύρων ὑπῆρχον λείψανα παραστάσεως ἐπὶ θολωτοῦ. Ἡ εἰκὼν αὕτη ἔχει τὰς αὐτὰς διαστάσεις μὲ τὴν σύνθεσιν τὴν

παριστώσαν τὸν ἅγιον Ἰωακείμ φέροντα τὴν Μαρίαν εἰς τὸν ναόν. Παριστᾶ δὲ τὸν Χριστὸν νίπτοντα τοὺς πόδας τῶν Ἀποστόλων. Τῆς συνθέσεως ταύτης σώζονται μόνον τέσσαρες Ἀπόστολοι. Ἐνὸς τούτων λείπει ἡ κεφαλή. Ὅλα τὰ ἄλλα πρόσωπα κατέρρευσαν.

Πρὸς ἀριστερὰ τῆς εἰκόνης ταύτης ὑπῆρχεν εἰκὼν παριστώσα τὸν Δεῖπνον τὸν Μυστικόν. Ἡ σύνθεσις αὕτη εἶνε τῶν αὐτῶν διαστάσεων καὶ τοῦ αὐτοῦ τύπου μὲ τὴν σύνθεσιν τὴν παριστώσαν τὴν παρουσίαν τῆς Μαρίας εἰς τὸν Ἀρχιερέα. Τῆς εἰκόνης ταύτης τοῦ Δείπνου τοῦ Μυστικοῦ σώζονται ὀλίγα λείψανα, ἥτοι ἡ κεφαλή τοῦ Ἰησοῦ σχεδὸν τελεία, τρεῖς Ἀπόστολοι καθήμενοι καὶ μέρος μικρὸν τοῦ περιβάλλοντος τὴν εἰκόνα κοσμήματος. Ὅλον τὸ ἄλλο μέρος κατέρρευσε.

Ὅλα τὰ λείψανα ταῦτα τῶν μωσαϊκῶν, ὁ κ. Νόβο τὰ ἔπλυσε καὶ τὰ ἐκαθάρισε, ἔπειτα τὰ ἰχνογράφησε ἐπὶ χάρτου διαφανοῦς εἰς κλίμακα τοῦ δεκάτου τοῦ μεγέθους των, καὶ τὰ ἐχρωμάτισε κατὰ τὰ ἴδια αὐτῶν χρώματα, εἰς τρόπον ὥστε μὲ τὰ εἰκονογραφήματα ταῦτα δύναται νὰ κατορθωθῇ πάντοτε ἡ ἀναπαράστασις τῶν ἐν λόγῳ μωσαϊκῶν εἰς τὰς πραγματικὰς διαστάσεις των καὶ μὲ τὰ χρώματα αὐτῶν. Οὕτω καλῶς ἠσφαλισμένα τὰ ἀπετοίχισε καὶ τὰ κατέθεσε ἐπὶ τραπεζῶν.

Ἦδη ὁ κ. Νόβο ἐργάζεται εἰς τὴν ἐκτοίχισιν τῆς εἰκόνης τῆς παριστώσης τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, ἣτις εἶνε ἐτοιμόρροπος.

Ἡ σωστικὴ αὕτη ἐργασία γίνεται δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Ὁ Γενικὸς Ἐφορὸς τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Καββαδίας εἶχεν ὀρθὴν ἰδέαν κατασκευάσας εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μονῆς Δαφνίου αἶθουσαν ἐντὸς τῆς ὁποίας θέλουσι προσωρινῶς κα-

τατεθῆ τὰ ἐκτοιχιζόμενα μωσαϊκά. Οὕτως ἀπέφυγεν ἡ ἐφορεία τῶν ἀρχαιοτήτων τὰς μεγάλας δαπάνας τῆς μεταφορᾶς εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον καὶ τοὺς ἐκ ταύτης κινδύνους τῆς καταστροφῆς.

Ὅφείλω ἐν τούτοις νὰ σᾶς κάμω γνωστὸν, ὅτι ζήτημα σπουδαιότατον πρόκειται τὸ τῆς στερεώσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνίου, τοῦλάχιστον εἰς τὰ κυριώτατα καὶ κρισιμώτατα μέρη αὐτοῦ, ἰδίως εἰς τοὺς δύο τοίχους τῆς πύλης τῆς εἰσόδου, ἐφ' ὧν ἐν μέρει στηρίζεται ὁ κεντρικὸς θόλος. Περὶ τῶν ἔργων τούτων ὑπέβαλα ἐπανειλημμένως τὰς πλέον ἐπιμόνους παραστάσεις, διότι ἡ ἀναβολὴ αὐτῶν ἀποτελεῖ κίνδυνον μεγάλης καὶ ἀνεπανορθώτου καταστροφῆς.

Δεχθῆτε, κτλ.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
Γ. ΤΥΠΑΛΛΟΣ ΚΟΥΖΑΚΗΣ

[Σχετικῶς πρὸς τὰ ἐν τῇ ἐκθίσει τῆς 15 Μαρτίου 1894 τοῦ ἡμετέρου ἀντιπροέδρου ἀναφερόμενα περὶ τῆς ζητηθείσης παρεμβάσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας δημοσιεύομεν τὰς ἑξῆς ἐπιστολάς τῆς 9 Αὐγούστου 1893, 13 Σεπτεμβρίου 1893 καὶ 16 Σεπτεμβρίου 1893].

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ἀριθ. πρωτ.

Ἐν Ἀθήναις 9 Αὐγούστου 1893.

Πρὸς τὸν Κύριον Φιντικλῆ, Καθηγητὴν, Ἀντιπρόεδρον
τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Κύριε Ἀντιπρόεδρε,

Ἐπειδὴ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἥς πρόστασθε, εἶνε ἐν γνώσει τῶν ἀφορόντων εἰς τὴν ἐπιδιόρθωσιν τῶν λαμπρῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου, περιορίζομαι καὶ σᾶς ἐκθέτω συν-

τόμως περίπτωσίν τινα ενδιαφέρουσαν τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν, ἐπίσης καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν.

Γνωρίζετε, ὅτι τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Δαφνίου, καὶ ἰδίως τὰ ὑπὸ τὸν θόλον ἀνεγνωρίσθησαν ἤδη ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν καλλιτεχνῶν βυζαντινολόγων, ὡς ἔξοχα καὶ ἀνώτερα ἔργα ὄλων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ βυζαντιακῶν μωσαϊκῶν.

Ἡδὴ ἔληξεν ἡ μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ μουσειοτοῦ κ. Νόβο σύμβασις, συνεπῶς διεκόπησαν αἱ ἐπιδιορθωτικαὶ αὐτοῦ ἐργασίαι, μένουσι δὲ ἀδιόρθωτα τὰ κάλλιστα τοῦ Δαφνίου μωσαϊκὰ, τὰ ὅποια εἶνε δυστυχῶς σχεδὸν ὅλα ἐτοιμόρροπα. Μία ἰσχυρὰ ὀπωσοῦν δόνησις σεισμοῦ, ὅπερ δὲν εἶνέ τι σπάνιον εἰς τὴν Ἀττικὴν, δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ἀνεπανορθώτους ζημίας εἰς τὰ καλλιτεχνήματα ταῦτα.

Τοιοῦτον δυστύχημα, εἰάν συνέβαινε, δὲν ἤθελε μόνον στερῆσαι τὸ ἔθνος λαμπρῶν καλλιτεχνημάτων ἀνηκόντων εἰς τὸ παρελθόν του, τὴν ἱστορίαν του, ἀλλ' ἤθελε συνάμα προκαλέσει καὶ τὴν δικαίαν κατάκρισιν τοῦ πολιτισμένου κόσμου κατὰ τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος ἐπὶ ἀμουσίᾳ καὶ ἀκηδεΐᾳ.

Διὰ ταῦτα ἐπειδὴ δυστυχῶς ἡ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία στερεΐται ἐντελῶς τῶν μέσων, ὅπως ἔλθῃ ἐπικουρος εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, κατὰ καθῆκον ἀποτείνομαι πρὸς ὑμᾶς, ὅπως προκαλέσω τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρέμβασιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Πράττω τοῦτο ἀπλῶς κατὰ καθῆκον, ὡς προϊστάμενος τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, διότι ἄλλως γνωρίζω ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπασχολεῖ ἤδη τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν.

Δεχθῆτε, κ.τ.λ.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
Γ. ΤΥΠΗΛΛΟΣ ΚΟΖΑΚΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ἄριθ. 176

Ἐν Ἀθήναις τὴν 13 Σεπτεμβρίου 1893.

Κύριε Ἀντιπρόεδρε,

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἀπὸ 9 Αὐγούστου 1893 ὑμετέρου ἐγγράφου λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσωμεν ὑμῖν, ὅτι τὸ συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας μετὰ λύπης ἔμαθεν, ὅτι ἕνεκα ἐλλείψεως χρημάτων διεκόπησαν αἱ δαπάνη τῆς Κυβερνήσεως γενόμεναι ἐπισκευαὶ τῶν βυζαντινῶν ψηφοθημάτων τῆς ἐν Δαφνίῳ ἐκκλησίας.

Πρὶν ὅμως προβῆ τὸ συμβούλιον τῆς ἡμετέρας Ἐταιρείας εἰς ἀπόφασίν τινα περὶ τοῦ πρακτέου, ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ μάθῃ πρῶτον ἀκριβῶς πόσων χρημάτων δαπάνη εἰς μισθοὺς καὶ ἀποζημιώσεις τεχνιτῶν, ἀγορὰν ὑλικῶν καὶ κατασκευὴν ἰκριωμάτων καὶ εἰς ἄλλα ἐνδεχόμενα ἔξοδα, ἤθελεν ἀρκέσῃ πρὸς τελείαν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων τῆς ἐπισκευῆς.

Περὶ τούτου λοιπὸν παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ὅπως εὐαρεστηθέντες παράσχητε ἡμῖν τὰς δεούσας πληροφορίες.

Διατελοῦμεν μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς καὶ ὑπολήψεως.

Ὁ Πρόεδρος καὶ ἀ. ἀ.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Σ. ΦΙΝΤΙΚΑΗΣ

Ὁ Γραμματεὺς

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

Πρὸς τὸν Κύριον

Γεώργιον Τυπάλδον Κοζάκη

Ἀντιπρόεδρον

Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Ἄριθ. πρωτ.

Ἐν Ἀθήναις 16 Σεπτεμβρίου 1893.

Πρὸς τὸν Κύριον Σ. Φιντικλῆ, Ἀντιπρόεδρον τῆς
Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Κύριε Ἀντιπρόεδρε,

Ἐπληροφορήθην, ὅτι τὸ συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἤθελε νὰ μάθῃ διὰ πόσης δαπάνης ἡδύνατο νὰ κατορθωθῇ ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐπιδιορθώσεως τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου, ὅπως ἀναλάβῃ αὕτη τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου.

Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τοῦ προχείρου ἀκριβῆς προϋπολογισμὸς τῆς δαπάνης ταύτης. Δυνάμεθα ὁμῶς ἐξ ἀναλογίας νὰ εὗρωμεν αὐτὴν κατὰ προσέγγισιν.

Ἐὰν ἡ ἐργασία αὕτη ἀνατεθῇ εἰς ἔμπειρον μουσειωτὴν ὡς τὸν κ. Νόβο, ἔχοντα τὴν ἀρωγὴν ἐγγχωρίου βοηθοῦ καὶ ἐνὸς ὑπηρέτου, ἡ ἐργασία δραστηρίως καὶ ἐπιμελῶς ἅμα ἐπιδιοκωμένη ἤθελεν ἀπαιτήσῃ χρονικὸν διάστημα εἴκοσι περιήπου μηνῶν. Εὐκόλον ἐπομένως νὰ προϋπολογισθῇ τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δεδομένου τούτου. Ἡ αὕτη καὶ μεγαλητέρα ἴσως δαπάνη θὰ ἀπητεῖτο εἰς ὀλιγώτερον χρονικὸν διάστημα, ἐὰν εἰς τὸν ἀρχιμουσειωτὴν προσετίθετο βοηθὸς καλλιτέχνης ἐξ Ἰταλίας καλούμενος. Ὑπολογίζω τὴν δαπάνην εἰς περιήπου 650 χρυσὰ φράγκα κατὰ μῆνα (ἄνευ βοηθοῦ ἐξ Ἰταλίας).

Ἡ συμπλήρωσις λοιπὸν τῆς ἐπιδιορθώσεως τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου ἤθελεν ἀπαιτήσῃ δαπάνην ὑπερβαίνουσαν τὰ μέσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Ἄρκει ἡ παρέμβασις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας εἰς

τὴν ἐθνικὴν ταύτην ὑπόθεσιν διὰ δαπάνης μὴ ὑπερβαινούσης τὰς 4,000 δραχμὰς. Διὰ τῆς δαπάνης ταύτης ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία δύναται νὰ προσφέρῃ ἕξοχον ἐκδούλευσιν εἰς τὸ ἔθνος καὶ εἰς τὴν τέχνην, σώζουσα τινὰ τῶν ἐτοιμορρόπων ἀριστοτεχνημάτων τοῦ Δαφνίου, καὶ δίδουσα καιρὸν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Βουλὴν ν' ἀποπερατώσωσι τὸ ἔργον.

Ἐπιτρέψατέ μοι, ἀξιότιμε κύριε Ἀντιπρόεδρε, νὰ ἐπαναλάβω ἐδῶ, ὅτι ἡ σημασία τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου ἐγνώσθη ἤδη εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον, καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ περίσωσις αὐτῶν εἶνε ζήτημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας.

Δεχθῆτε, κτλ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
Γ. ΤΥΠΑΛΛΟΣ ΚΟΖΑΚΗΣ

Σημ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκθέσεων καὶ ἐπιστολῶν γίνεται καταφανές, ὅτι ἡ φιλόκαλος καὶ ἀληθῶς πατριωτικὴ παρέμβασίς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπερέβη κατὰ πολὺ τὰς εὐχὰς τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου. Ὅθεν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν μεγίστη θὰ ὀφείλεται πάντοτε χάρις διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν λειψάνων τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου.

